

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ	3
ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ	5
Вступ	5
Урок 1. Вступ. Значення мови в житті суспільства. Українська мова — державна мова України	5
Урок 2. РЗМ № 1. Мова і мовлення. Види мовленнєвої діяльності	8
Повторення вивченого у початковій школі	11
Урок 3. Текст. Усні й письмові висловлювання. Текст. Зміст. Заголовок тексту. План тексту. Поділ зв'язного висловлювання (тексту) на речення. Інтонація речень, різних за метою висловлення. Розділові знаки в кінці речення	11
Урок 4. Слово. Слово як компонент речення. Лексичне значення слова. Слово як частина мови. Добір слів для доповнення речення. Складання речень певного змісту. Переказ тексту з описом	13
Урок 5. РЗМ № 2. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення. Поняття про ситуацію спілкування. Основні правила спілкування	15
Урок 6. РЗМ № 3. Текст, його ознаки. Тема і головна думка тексту. Поділ тексту на мікротеми й абзаци. Мовні засоби зв'язку речень у тексті. Усний докладний переказ. Вимоги до мовлення	17
Лексикологія	19
Урок 7. Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним словником. Однозначні й багатозначні слова (<i>повторення</i>)	19
Урок 8. Використання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях (<i>повторення</i>). Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками	21
Урок 9. Лексична помилка та умовне її позначення (<i>практично</i>)	23
Урок 10. Тлумачний словник української мови	25
Урок 11. Групи слів за значенням (<i>повторення й поглиблення</i>). Синоніми	27
Урок 12. Антоніми	29
Урок 13. Омоніми	31
Урок 14. Пароніми	34
Урок 15. Практична робота зі словниками антонімів, синонімів, омонімів, паронімів	36
Урок 16. РЗМ № 4. Усний переказ розповідного характеру з елементами опису предмета (тварини), що містить синоніми та антоніми (за колективно складеним планом)	38
Урок 17. РЗМ № 5. Письмовий переказ розповідного характеру з елементами опису предмета (тварини), що містить синоніми та антоніми (за індивідуально складеним планом)	40
Урок 18. Контрольна робота за темою «Лексикологія. Групи слів за значенням» (<i>тестування</i>)	42
Будова слова. Орфографія	44
Урок 19. Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення — значущі частини слова (<i>повторення й поглиблення відомостей</i>)	44
Урок 20. Спільнокореневі слова й форми слова	46

Урок 21. Незмінні й змінні слова	48
Урок 22. Правопис значущих частин слова (<i>повторення</i>)	50
Урок 23. Правопис значущих частин слова (<i>повторення</i>)	52
Урок 24. РЗМ № 6. Аудіювання текстів фольклорних творів (колискових пісень, забавлянок, утішок), що містять слова із суфіксами, які надають слову значень зменшуваності й пестливості	54
Урок 25. Написання префіксів <i>пре-, при-, при-</i>	57
Урок 26. Написання префіксів <i>пре-, при-, при-</i> (<i>продовження</i>)	59
Урок 27. РЗМ № 7. Конструювання речень-компліментів (для привітання з днем народження, святом) з використанням слів із префіксом <i>пре-</i>	61
Урок 28. РЗМ № 8. Письмовий твір — опис предмета (тварини) з використанням слів із суфіксами та префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності (у художньому стилі)	63
Урок 29. Контрольна робота за темою «Будова слова. Орфографія» (<i>тестування</i>)	65
Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія	67
Урок 30. Звуки мови і звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки	67
Урок 31. Приголосні тверді й м'які, дзвінки й глухі (<i>повторення</i>)	69
Урок 32. Вимова звуків, що позначаються літерами <i>z</i> та <i>g</i>	71
Урок 33. Позначення звуків на письмі. Алфавіт (абетка, азбука)	73
Урок 34. Співвідношення звуків і літер. Звукове значення літер <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> (<i>повторення</i>)	75
Урок 35. Співвідношення звуків і літер. Звукове значення літер <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> (<i>повторення</i>)	77
Урок 36. РЗМ № 9. Особливості побудови роздуму. Докладний усний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами роздуму	79
Урок 37. Склад. Наголос. Правила переносу слова з рядка в рядок. Орфограма. Орфографічна помилка (<i>практично</i>).	81
Урок 38. Орфоепічний словник і словник наголосів.	83
Урок 39. РЗМ № 10. Усний твір-роздум у художньому стилі за колективно складеним планом	85
Урок 40. Орфоепічна помилка (<i>практично</i>)	87
Урок 41. Вимова наголошених і ненаголошених голосних, позначення їх на письмі. Ненаголошені [е], [и], [о] в коренях слів	89
Урок 42. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом	91
Урок 43. РЗМ № 11. Письмовий твір-роздум у художньому стилі за колективно складеним планом	93
Урок 44. Позначення на письмі ненаголошених голосних [е], [и] та [о] перед складом із наголошеним [у] в коренях слів	95
Урок 45. Орфографічний словник	97
Урок 46. Орфограма (<i>практично</i>). Орфографічна помилка (<i>практично</i>), її умовне позначення	99
Урок 47. Вимова приголосних звуків і позначення їх на письмі	101
Урок 48. Контрольний диктант	103
Урок 49. Аналіз контрольного диктанту. Контрольне читання мовчки	105
Урок 50. Контрольна робота за темою «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія» (<i>тестування</i>)	107
Урок 51. РЗМ № 12. Есе (розмірковування в довільній формі) про красу й милозвучність української мови (<i>усно</i>)	109
Урок 52. Аналіз контрольних робіт. Повторення та узагальнення вивченого. Підсумки роботи за семестр	111

ЛІТЕРАТУРА

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

ПЕРЕДМОВА

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Перед вами посібник з української мови для 5-го класу, складений за оновленою програмою відповідно до вимог «Нової української школи». У планах-конспектах реалізовано знанневу, діяльнісну та ціннісну складові. З метою увиразнення ключових компетентностей проведено наскрізні лінії через добір відповідних текстів, запитань, проблемних завдань: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність» (у посібнику вони мають відповідні позначки: *ЕР, ГВ, ЗБ, ПФ*).

Увесь програмовий матеріал поділено на тематичні блоки, до яких належать уроки розвитку зв'язного мовлення та контрольні роботи. У планах-конспектах дібрано конструктивні й проблемно-пошукові вправи та завдання за різними рівнями — репродуктивного, рецептивного та продуктивного.

Сподіваємося, що посібник допоможе швидко та якісно підготуватися до уроку. На залишених полях кожний учитель має можливість внести свої корективи відповідно до особливостей розвитку та підготовленості своїх вихованців, творчо підійти до реалізації мети уроку.

Бажаємо успіхів!

Автор і творчий колектив видавців

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

I СЕМЕСТР

(122 год., 3,5 год. на тиждень, 10 год. — резерв годин для використання на розсуд учителя; РЗМ* — 24 год.)

№ з/п	Зміст програмового матеріалу	Кількість годин	Примітки
<i>Вступ (1 год)</i>			
1	Вступ. Значення мови в житті суспільства. Українська мова — державна мова України	1	
2	<i>РЗМ № 1.</i> Мова і мовлення. Види мовленнєвої діяльності	1	
<i>Повторення вивченого у початковій школі (2 год)</i>			
3	Текст. Усні й письмові висловлювання. Текст. Зміст. Заголовок тексту. План тексту. Поділ зв'язного висловлювання (тексту) на речення. Інтонація речень, різних за метою висловлення. Розділові знаки в кінці речення	1	
4	Слово. Слово як компонент речення. Лексичне значення слова. Слово як частина мови. Добір слів для доповнення речення. Складання речень певного змісту. Переказ тексту з описом	1	
5	<i>РЗМ № 2.</i> Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення. Поняття про ситуацію спілкування. Основні правила спілкування	1	
6	<i>РЗМ № 3.</i> Текст, його ознаки. Тема і головна думка тексту. Поділ тексту на мікротеми й абзаци. Мовні засоби зв'язку речень у тексті. Усний докладний переказ. Вимоги до мовлення	1	
<i>Лексикологія (8 год + 1 на повторення)</i>			
7	Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним словником. Однозначні й багатозначні слова (<i>повторення</i>)	1	
8	Використання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях (<i>повторення</i>). Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками	1	
9	Лексична помилка та умовне її позначення (<i>практично</i>)	1	
10	Тлумачний словник української мови	1	
11	Групи слів за значенням (<i>повторення й поглиблення</i>). Синоніми	1	
12	Антоніми	1	
13	Омоніми	1	
14	Пароніми	1	
15	Практична робота зі словниками антонімів, синонімів, омонімів, паронімів	1	

* РЗМ — розвиток зв'язного мовлення.

№ з/п	Зміст програмового матеріалу	Кількість годин	Примітки
16	РЗМ № 4. Усний переказ розповідного характеру з елементами опису предмета (тварини), що містить синоніми та антоніми (за колективно складеним планом)	1	
17	РЗМ № 5. Письмовий переказ розповідного характеру з елементами опису предмета (тварини), що містить синоніми та антоніми (за індивідуально складеним планом)	1	
18	Контрольна робота за темою «Лексикологія. Групи слів за значенням» (тестування)	1	
Будова слова. Орфографія (9 год + 1 на повторення)			
19	Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення — значущі частини слова (<i>повторення й поглиблення відомостей</i>)	1	
20	Спільнокореневі слова й форми слова	1	
21	Незмінні й змінні слова	1	
22	Правопис значущих частин слова (<i>повторення</i>)	1	
23	Правопис значущих частин слова (<i>повторення</i>)	1	
24	РЗМ № 6. Аудіювання текстів фольклорних творів (колискових пісень, забавлянок, утішок), що містять слова із суфіксами, які надають слову значень зменшуваності й пестливості	1	
25	Написання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i>	1	
26	Написання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i> (<i>продовження</i>)	1	
27	РЗМ № 7. Конструювання речень-компліментів (для привітання з днем народження, святом) з використанням слів із префіксом <i>пре-</i>	1	
28	РЗМ № 8. Письмовий твір-опис предмета (тварини) з використанням слів із суфіксами та префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності (у художньому стилі)	1	
29	Контрольна робота за темою «Будова слова. Орфографія» (тестування)	1	
Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія (30 год + 2 на повторення)			
30	Звуки мови і звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки	1	
31	Приголосні тверді й м'які, дзвінки й глухі (<i>повторення</i>)	1	
32	Вимова звуків, що позначаються літерами <i>г</i> та <i>ґ</i>	1	
33	Позначення звуків на письмі. Алфавіт (абетка, азбука)	1	
34	Співвідношення звуків і літер. Звукове значення літер <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> (<i>повторення</i>)	1	
35	Співвідношення звуків і літер. Звукове значення літер <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> (<i>повторення</i>)	1	
36	РЗМ № 9. Особливості побудови роздуму. Докладний усний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами роздуму	1	
37	Склад. Наголос. Правила переносу слова з рядка в рядок. Орфограма. Орфографічна помилка (<i>практично</i>)	1	
38	Орфоєпічний словник і словник наголосів	1	
39	РЗМ № 10. Усний твір-роздум у художньому стилі за колективно складеним планом	1	
40	Орфоєпічна помилка (<i>практично</i>)	1	
41	Вимова наголошених і ненаголошених голосних, позначення їх на письмі. Ненаголошені [<i>e</i>], [<i>u</i>], [<i>o</i>] в коренях слів	1	
42	Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом	1	
43	РЗМ № 11. Письмовий твір-роздум у художньому стилі за колективно складеним планом	1	
44	Позначення на письмі ненаголошених голосних [<i>e</i>], [<i>u</i>] та [<i>o</i>] перед складом із наголошеним [<i>y</i>] у коренях слів	1	
45	Орфографічний словник	1	
46	Орфограма (<i>практично</i>). Орфографічна помилка (<i>практично</i>), її умовне позначення	1	
47	Вимова приголосних звуків і позначення їх на письмі	1	
48	Контрольний диктант	1	
49	Аналіз контрольного диктанту. Контрольне читання мовчки	1	
50	Контрольна робота за темою «Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія» (тестування)	1	
51	РЗМ № 12. Есе (розмірковування у довільній формі) про красу й милозвучність української мови (<i>усно</i>)	1	
52	Аналіз контрольних робіт. Повторення та узагальнення вивченого. Підсумки роботи за семестр	1	

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ

Дата _____

Клас _____

ВСТУП

УРОК 1

Тема. Вступ. Значення мови в житті суспільства. Українська мова — державна мова України

Мета: *навчальна* — удосконалювати й поглиблювати знання учнів про значення мови в житті суспільства, про українську як державну мову України; *розвивальна* — розвивати критичне мислення, навички висловлювання власних думок, виділення головного; *виховна* — допомогти усвідомити значення мови в житті людини; сприяти формуванню почуття патріотизму.

Обладнання: таблиці, слайди з висловлюваннями про мову, аудіозаписи віршів, підручник, карта України, державні та народні символи, портрети видатних митців України.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Очікувані результати: учні розуміють значення й роль мови у житті суспільства, пояснюють функції мови; усвідомлюють необхідність вільного володіння державною мовою; знають зміст 10-ї статті Конституції України про необхідність вільного володіння державною мовою; роблять висновки щодо того, як мають ставитися до державної мови громадяни України, для яких державна мова не є рідною.

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з висловлюванням

- ♦ Прокоментуйте висловлювання сучасної видатної української письменниці Ліни Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову».

2. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ♦ Запишіть 3–4 думки, що стосуються твердження: «Чому я розмовляю українською».

Орієнтовні відповіді учнів і доповнення вчителя: бо це природно; бо вона наче музика; бо нею говорила мама; бо я обираю сам; тому що це найважливіше — бути собою; бо це не мова, а любов; бо нею пишуть Любо Дереш і Ліна Костенко; бо це легко і зручно; бо це круто.

- ♦ Зробіть запис, доповнивши свої думки твердженнями своїх однокласників, що вам найбільше припали до душі.

3. Підсумки вчителя

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Виразне читання вірша В. Симоненка «Моя мова»

Все в тобі з'єдналося, злилося —
Як і поміститься в одній! —
Шепіт зачарований колосся,
Поклик із катами на двобій.

Ти даєш поету дужі крила,
Що підносять правду в вишину,

Вченому ти лагідно відкрила
Мудрості людської глибину.

І тобі рости й не в'януть зроду,
Квітують в поемах і віршах,
Бо в тобі — великого народу
Ніжна і замріяна душа.

2. Евристична бесіда за твором

- ♦ Як поет характеризує нашу мову?
- ♦ Що й кому дає рідна мова?
- ♦ Чому мова асоціюється в поета з душею народу?
- ♦ Який висновок ви можете зробити про значення мови? Запишіть його.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з таблицею

- ♦ Розгляньте таблицю (можна вголос прочитати її зміст) і зробіть висновки, дібравши відповідні означення до поняття «українська мова».

10 цікавих фактів про українську мову

Багата на синоніми.
Слово «горизонт»
має 12 синонімів

Близько **256** тис. слів
має сучасна українська мова

Ф «Ф» найрідше
вживана
літера

Уперше згадано
українські слова

448 року візантійський історик
Пріск Панійський у таборі
гунського володаря Аттіли
на території сучасної України
записав слова «мед» і «страва»

84 %
білоруська

Найбільша кількість
слів починається
на літеру «П» **П**

Зменшувальну форму
в українській має
навіть слово
«вороги» —
«вороженьки»

Найбільше
спільної
лексики
є з такими
мовами

70 %
польська

До середини XIX ст.
українську
найчастіше
називали
«руською мовою»

68 %
сербська

В українській,
на відміну від решти
східнослов'янських мов,
іменник має 7 відмінків,
один з яких — **кличний**

62 %
російська

Назви всіх дитинчат
тварин
є іменниками
середнього роду

(Очікувані відповіді: українська мова дуже давня; багата на слова та синоніми; споріднена з білоруською, польською, сербською та іншими мовами.)

2. Словникова робота

- ♦ Придумайте й запишіть зменшувально-пестливу форму до поданих слів.
  - Іменник — **сонце** (сонечко); прикметник — **ясний** (ясенький, яснісінський, яснесенький);
  - займенник — **сам** (самісінський); числівник — **один** (однісінський); дієслово — **їсти, пити** (їстоньки, питоньки); прислівник — **гарно** (гарнесенько, гарнісінько).
- ♦ Виберіть із уривка вірша М. Лотоцького одне слово і зробіть його повний аналіз.

Стіною стань і мову захисти!
Річ не про те, що мова солов'їна,
Бо мова глибше, ніж пташиний спів.
В її скарбниці — доля України,
Космічна нерозгаданість віків.

Наприклад: «скарбниці» означає місце зберігання чогось дорогого, важливого, цінного для людини; це іменник жіночого роду, ужитий в однині, місцевому відмінку; складається із трьох складів; з наголосом на другому складі; має 6 приголосних, 3 голосних тощо.

Фізкультхвилинка

3. Робота з підручником. Опрацювання статті про мову, відповіді на запитання, виконання вправ та завдань (вибірково)

- ♦ Визначте функції мови та поясніть їх: комунікативну, мислетворчу, пізнавальну та об'єднувальну.
- ♦ Наведіть приклади вербального та невербального (мовного та немовного) спілкування (символи, жести, міміка, дорожні знаки).

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Уміти розповідати про значення рідної мови та її багатство, про українську мову як державну; за бажання дібрати та записати прислів'я про слово і мову.

Вивчити вірш для фізкультхвилинки та придумати відповідні рухи, комплекс фізичних вправ.

Тут зібрались друзі: один, два, три.
Ти і я, і ви, і ми: один, два, три.
Посміхнись комусь ліворуч,
Посміхнись комусь праворуч —
Ми — одна сім'я.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- ♦ Продовжте подані речення.
  - Найбільше на уроці мені запам'яталося, вразило мене...
  - Я зрозумів (зрозуміла), що українська мова...

Дата _____

Клас _____

УРОК 2

Тема. РЗМ № 1. Мова і мовлення. Види мовленнєвої діяльності

Мета: *навчальна* — дати учням поняття про мовлення, види мовленнєвої діяльності, спілкування усне й писемне, монолог, діалог, адресата мовлення та типи мовлення і правила спілкування; *розвивальна* — розвивати навички володіння всіма видами й типами мовленнєвої діяльності, правилами етикету при спілкуванні; *виховна* — сприяти формуванню толерантного ставлення до інших людей, почуття пошани до них, увічливості, привітності, доброзичливості, уважності до співрозмовника, стриманості, тактовності; уміння протистояти маніпулятивним впливам.

Обладнання: книги І. Томана та інші твори про правила спілкування й етикет.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення (усного та писемного).

Очікувані результати: учні знають про види мовленнєвої діяльності, типи мовлення, адресата мовлення, правила спілкування; уміють складати та вести діалог відповідно до запропонованої ситуації; усвідомлюють потреби в спілкуванні, знанні правил спілкування та вміють дотримувати їх; аналізують і здійснюють внутрішній самоконтроль за дотриманням правил спілкування; розпізнають маніпулятивне спілкування й оцінюють його як небезпечне й небажане; прогнозують можливі наслідки маніпулятивного впливу.

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звернення вчителя до учнів

— У житті людині доводиться постійно спілкуватись (з іншими людьми, тваринами, рослинами і природою). Спілкування з людьми відбувається за певними законами, етичними нормами. Найбільш правильний шлях до спілкування — це увага і ввічливість. Не може висловлюватись цікаво той, хто нічого не читає, у кого малий словниковий запас слів, хто не спілкується з товаришами, хто не подорожує (віртуально чи по-справжньому).

* * *

Слів у мові мільйон,
Вибирайте найкращі.
Кожне з них, лиш торкни, —
Як струна, виграва.

Зрозумілі, вагомі й усі вони наші —
Мелодійні, дзвінкі, українські слова.
(О. Лупій)

— Сьогодні ми й поговоримо про закони спілкування та види мовленнєвої діяльності.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Учні розповідають про значення рідної мови та її багатство, про українську мову як державну; читають дібрані прислів'я про слово, мову, коментують їх; висловлюють свою позицію щодо вільного володіння кожною людиною мовою тієї держави, громадянином якої вона є.)

2. Евристична бесіда

- ♦ У якому документі зафіксовано мовні права та обов'язки громадян України?
- ♦ Як ви ставитеся до тих, хто багато років проживає в Україні, але принципово не хоче вивчати державну мову та користуватися нею?
- ♦ Що ви сказали б людині, яка зневажливо ставиться до української мови, вважає її селянською, грубою? (Згадайте випадки у кафе та крамницях, коли людей відмовлялися обслуговувати тільки через те, що вони зверталися до офіціанта чи продавця українською мовою.)

III. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

1. Робота з підручником. Відповіді на запитання, виконання вправ та завдань (вибірково)

(Учні опрацьовують поняття: мовлення як діяльність; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їхні особливості. Дізнаються про різновиди мовленнєвого спілкування: усне й писемне, монологічне й діалогічне.)

2. Проблемне запитання

— «Ніщо не цінується так дорого і не коштує так дешево, як увічливість», говорив відомий іспанський письменник М. де Сервантес. Ці слова часто згадують, коли говорять про правила спілкування, етику та етикет.

- ♦ Що таке «увічливість»? *(Це щира привітність, вчасно висловлені слова вибачення або подяки, вміння слухати і поступатися. За кожним проявом увічливості, цього бажаного для всіх стилю поведінки, — доброзичливість до людей.)*

3. Укладання етикетного словничка до правил спілкування

(Ввічливість, привітність, доброзичливість, стриманість, тактовність, толерантність тощо.)

Фізкультхвилинка

4. Пригадування та запис етикетних слів

5. ЗБ Рольова гра. Складання й розігрування діалогів (у парах)

Ситуації спілкування

- Вам потрібно взяти підручник з математики у шкільній бібліотеці на літні канікули для повторення, але книги там зазвичай не видають.
- Вам потрібно отримати дозвіл класного керівника на те, щоб піти зі школи на годину раніше за сімейними обставинами.
- Вам зателефонував незнайомец і від імені ваших батьків попросив принести деякі документи і гроші, бо інакше у них будуть неприємності (або повідомив, що батьки у лікарні).
- Вам подзвонили у двері, коли батьків не було вдома, і попросили відчинити, щоб перевірити лічильник газу (лічильник електроенергії, води тощо).

6. Практикум

- ♦ Визначте типи мовлення запропонованих уривків.
(Учитель добирає дидиактичний матеріал на свій розсуд.)

1) Тато приладнав на місце іржавий ковпак і хотів було сісти за кермо, але мама його випередила. Вона саме закінчила курси водіїв і тепер зібралася показати, чого навчилася.

Наталочка устигла поруч із мамою на передньому сидінні, а татові нічого не лишалося, як сісти позаду.

— Теж мені, розвели матріархат, — бурмотів він. — Ну, рушаймо!

Мама взялася за діло, наче справжній водій-ас.

(Розповідь.)

2) — От завжди так, — скрушно зітхнув пан Богдан. — Мабуть, привидів з тамтого світу відпускають ненадовго.

— Але ми вже знаємо! Можна їхати! — загаласувала Наталочка, що втомила майже тримати язик за зубами.

— Може, краще звернутися у міліцію? — почухав потилицю тато.

— Якби ж було з чим! — докірливо зиркнув на нього пан Богдан. — Що, напишу заяву, пославшись на привида? У нас, м'яко кажучи, малувато фактів.

— Малувато... Якщо вони взагалі є. Десь начебто знайдено шаблю. Але де? Замків на заході багато. Козацьких битв була сила-силенна. — Але найбільша з них — під Берестечком! — заявила Наталочка, гордо демонструючи свої знання з історії.

— Дитина каже правду, — підтримав її пан Богдан.

Мама схвально кивнула головою.

— Кожен порядний українець має побувати в Берестечку, — мовила вона. — Це ж якраз буде дев'ята п'ятниця після Великодня, роковини битви. З'їдуться люди з усіх усюд, може, хтось знатиме і про реліквію.

(Роздум.)

3) Спочатку давайте познайомимося з Машкою. Вона не вельми гарна, хоча вважає себе красунею. У неї великі, ясні кришталеві очі — ото через них і зрджуються Машчині претензії на красу. Вночі вони пронизують темряву, наче ніж розм'якле масло. Але більше їй нічим похвалитися. Машка давно вже не першої молодості, щоб не сказати підстаркувата. Їй не завадило б підфарбуватися. Ззаду в неї наліплена трохи облізла наклейка з собакою, тому що першим Машчиним власником був якийсь професор, великий любитель псів.

— Наклейку треба здерти, — мовила мама, оглядаючи Машку, яку тато щойно придбав.

Ви, певно, здогадалися: Машка — звичайний автомобіль-легковичок вітчизняного виробництва. Хоча ні, не такий уже й звичайний. Часом з Машкою траплялися дивні речі. Але цього ще ніхто не знав.

(Опис.)

4) — Ти ще попосиділа б у ямі, якби Машка раптом не засигналила. Той кульгавий хлопець, з яким ти вчора познайомилася, сказав нам, що в форт приїхали туристи і ти пішла з ними на екскурсію.

Наталочка на хвильку оніміла.

— Антип? Таке сказав? Він не міг тут бути! — розгублено залепетала вона. Мама й тато насторожилися. І зажадали пояснень.

Тож вона мусила розповісти все, як є: що Антип зі своїми батьками теж шукає шаблю, що це він послав її у форт... Батьки були вражені, ошелешені й сердиті. Антипові вчинки видавалися їм незбагненими.

— Певно, його круті батьки хочуть знайти шаблю швидше за нас, — зробила висновок мама і з осудом додала: — По хлопцеві видно, що там пихи на три штихи. Чого ти з ним водишся?

— Він геть безголовий! Послати дівчинку в таке небезпечне місце! — розбушувався тато. — Та й ти хороша!

(Оцінка.)

(За твором Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», який учні вивчатимуть на уроках української літератури у 5-му класі.)

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знайти й записати по одному зразку різних типів мовлення (або скласти їх самостійно).

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Евристична бесіда

- ◆ Про що, на вашу думку, свідчить наявність у мові різних типів мовлення?
- ◆ Про які формули ввічливості ви особисто часто забуваєте, особливо в спілкуванні з близькими людьми?
- ◆ Чому не слід вступати у діалог із незнайомим людям, які висловлюють підозрілі прохання?

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Дата _____

Клас _____

УРОК 3

Тема. Текст. Усні й письмові висловлювання. Текст. Зміст. Заголовок тексту. План тексту. Поділ зв'язного висловлювання (тексту) на речення. Інтонація речень, різних за метою висловлення. Розділові знаки в кінці речення

Мета: *навчальна* — повторити з учнями поняття про слово, речення, текст та його складові; інтонацію речень, різних за метою висловлювання; *розвивальна* — розвивати навички складання простого плану тексту, добирання заголовка, визначення теми та основної думки тексту; *виховна* — сприяти формуванню усвідомлення краси та багатства виражальних засобів мови, розуміння необхідності знання української мови.

Обладнання: підручник, тексти.

Тип уроку: повторення та узагальнення вивченого.

Очікувані результати: учні розуміють і пояснюють відмінності між словом і реченням, реченням і текстом; визначають і формулюють тему й основну думку прочитаного та прослуханого тексту; складають простий план, добирають доречний заголовок; усвідомлюють необхідність знання української мови та вміння висловлюватися чітко, точно і грамотно.

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звернення вчителя до учнів

— Уміння висловлюватися чітко, грамотно, ясно дуже важливе для кожної людини. Від цього часто залежать успіхи в навчанні, професійний успіх, те, як людину сприйматимуть у суспільстві, як до неї ставитимуться друзі та вона сама до себе в житті. І сьогодні нашим завданням буде розвивати навички спілкування, складання власних висловлювань, визначення головного, розуміння понять «слово», «речення», «текст» та його особливостей.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Перевірка домашнього завдання: читання та обговорення текстів різних типів мовлення

2. Проблемне запитання

- ♦ Чому під час спілкування потрібно обов'язково враховувати те, хто є адресатом мовлення (це дорослий чи ваш одноліток, товариш, близька людина чи незнайома, учень чи вчитель тощо), та те, чи є це спілкування офіційним чи приватним?

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником: опрацювання теоретичного матеріалу

(Учні дізнаються, що таке: *текст, змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту; тема, основна думка тексту, мікротема; простий план тексту; будова тексту (зачин, основна частина, кінцівка); абзац; ключові слова в тексті.*)

2. Відповіді на запитання підручника, виконання вправ та завдань (вибірково)

Фізкультхвилинка

3. Робота з текстом

1) Спостереження над мовним матеріалом

- ♦ Прочитайте уривки, порівняйте їх. Який із них є текстом, а який — окремими реченнями? За якими ознаками ви це визначили?

1. Природа — чудодійне джерело, яке живить людину. 2. Наїлася свиня жолудів і почала підривати корінь у дуба. 3. У густих дібровах справжнє пташине царство. 4. Мабуть, гарнішого ранку не було на світі.

ГВ Серж Лифар був славою і гордістю Франції, однак постійно відмовлявся від французького громадянства. Одного разу на урочистому прийомі генерал де Голль прилюдно звернувся до нього: «Месьє Лифар! Ви зробили для Франції стільки, скільки мало хто із знаменитих французів. Чи не час вам стати французом і за паспортом?» На це той з гідністю відповів: «Щиро вдячний, пане президенте, за вашу пропозицію. Але я ніколи не був і не буду французом, бо я українець і батьківщина моя Україна».

2) Провокативне запитання

- ♦ У першому уривку всі речення на одну тему — про природу. Отже, це — текст?

3) Аналіз тексту

- ♦ У тексті визначте:
  - **тему** (*Про знаменитого українського балетмейстера Сержа Лифара.*);
  - **основну думку** (*Патріотичний учинок українського балетного танцівника та хореографа гідний найбільшій пошани та наслідування.*);
  - **будову** (*Зачин — Серж Лифар — слава і гордість Франції; основна частина — пропозиція французького генерала де Голля; кінцівка — гідна відповідь українця.*);
  - **ключові слова** (*Серж Лифар, слава, гордість, відмова, громадянство, француз, паспорт, президент, пропозиція, українець, Україна.*);
  - **заголовок** (*«Патріот Серж Лифар»; «Славний українець»; «Нашого світу — по всьму світу».*);
  - **тип мовлення** (*Розповідь.*).

4. ГВ Складання висловлення (тексту) за змістом прислів'я — усно та письмово

1. Батьківщина — мати, умій за неї постояти. 2. Не будши на чужині, не оціниш по-справжньому рідної землі. 3. Всюди добре, а дома найліпше. 4. Кожному мила своя сторона.

5. Усні розповіді з дотриманням правил побудови текстів.

Коментарі вчителя. Взаємне оцінювання

Фізкультхвилинка

6. Запис текстів на чернетках

7. Читання 2–3 учнями творів. Коментарі вчителя. Удосконалення учнями текстів

8. Запис творів у чистовому варіанті

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти текст-розповідь про свою школу (клас) із використанням самостійно дібраних прислів'їв.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ.

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- ♦ Продовжте речення
  - Якби я досяг(-ла) великого успіху й мене запрошували різні країни стати їхнім (їхньою), громадянином(-кою), я б ...